

УДК (477)/159.922:316.64/165.242.2

І.В. ДМИТРИЄНКО, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Ю.М. ДМИТРИЄНКО, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ, КУЛЬТУРИ У КОНТЕКСТІ ЇХ ІСТОТНИХ АРТЕФАКТІВ, АРХЕТИПІВ ТА АКТУАЛЬНОЇ МЕТАМЕТОДОЛОГІЇ

***Ключові слова:** законодавча свідомість, законодавча культура, матеріальні артефакти, процесуальні матеріальні артефакти, духовні, процесуальні духовні артефакти правової свідомості та культури, матеріальні архетипи, процесуальні матеріальні архетипи, духовні, процесуальні духовні архетипи правової свідомості та культури*

Джерела родової правової природи (вітчизняне суспільство та сусідні суспільства й держави, суспільні відносини, цінності, вимоги та потреби) як типово зовнішні, як правило, неукраїноментального або неукраїнотериторіального походження за перехідного та постперехідного правостановлення, виявляють максимальну актуальність як джерела просторової (не часової) форми правової свідомості. Такі форми правової свідомості, за проведеними дослідженнями [1], нормативно «виховують» (унормовують, упорядковують, доповнюють) ментально слабкі системні елементи вітчизняної української (українотериторіальної) правової свідомості. Дана проблема безпосередньо пов'язана з основними напрямками сучасних державно-правових перетворень та досліджень, наприклад, держбюджетною темою науково-дослідних досліджень Київського національного дослідницького університету ім. Т. Шевченка «Формування механізму адаптації українського законодавства

у галузі захисту прав і свобод громадян до законодавства Європейського Союзу».

Актуальними джерелами становлення правової свідомості процесів є видова правова природа (правове суспільство, правові відносини, цінності, вимоги та потреби), що має (повинна мати) першоджерелами істинну родову правову природу – споріднені з україноментальною правовою свідомістю форми світової (міжнародної) правової свідомості (процеси природного становлення правової свідомості). При цьому видова правова природа за процесів становлення правової свідомості усіляко намагається конкурувати (неприродне становлення) та співфункціонувати, логічно доповнюючи одне одного (процеси природного становлення) з родовою правовою природою, створюючи істинні (ментально структуровані або опосередковані) або неістинні (штучно, ідеологічно структуровані та опосередковані) структури, системи, елементи, форми, типи та змісти (право-закон, правова свідомість – законодавча свідомість (законосвідомість) та ін. За умов природного становлення української правової свідомості право або може (за умов неконкурентного, системно узгодженого становлення істотних об'єктів, суб'єктів, предметів правосвідомості як істотних об'єктів, суб'єктів, предметів чинного статичного права), або не може (за умов конкурентного, системно неузгодженого становлення істотних об'єктів, суб'єктів, предметів правосвідомості як істотних об'єктів, суб'єктів, предметів чинного статичного права) дорівнювати закону, а правосвідомість – законосвідомості, при чому цикл соціальної активності правової свідомості не є кризовим. Говорячи про процеси розвитку, ми можемо говорити тільки про конкурентні шляхи трансформації її кризового циклу соціальної активності, структуровані (ментальна основа) або опосередковані (ідеологічна, штучна основа) у певному часі їх розвитку. У нашому контексті, за проведеними дослідженнями [1–2] для періодів розвитку характерні більшою мірою матеріальні, процесуально-матеріальні

артефакти, та меншою мірою – матеріальні архетипи, для періодів становлення – більшою мірою духовні, процесуально-духовні архетипи, меншою мірою – духовні артефакти. На жаль, такі теми є або не дослідженими, або слабо вивченими не тільки в вітчизняній, але й у світовій літературі. Виникає гостра потреба ретельного їх дослідження.

З цього, метою статті є дослідження історико-правового стану ідейно-світоглядного та нормативно-регулятивного становлення й розвитку історичної, сучасної української правової свідомості, культури у нетрадиційному та традиційному суспільстві у аспектах виявлення істотних властивостей матеріальних, духовних, процесуальних матеріальних, процесуальних духовних артефактів і архетипів, дослідження спадкоємності української правової свідомості у співвіднесенні зі спадкоємністю розвитку та становлення, а також механізмів ідеального, неідеального розвитку, конкретизація підстав виокремлення циклів соціальної активності правової свідомості у співвіднесенні з законодавчою свідомістю та культурою. Додатковими цілями статті є типізація різної методології дослідження української правової свідомості як її метаметодології. Її новизна міститься в нових актуальних підходах до дослідження природних і неприродних шляхів становлення й розвитку української правової свідомості та культури у площині розкриття мети та цілей даної статті.

У цьому аспекті – історичні артефакти та архетипи – це такі артефакти та архетипи, що набули, як правило, широкого або вузького світового значення, але могли бути правомірно істинно не оцінені колишніми істотними суб'єктами, предметами та об'єктами правової свідомості у колишній відповідній історичній сучасності. Давайте ж пригадаємо знову, що ж позначає становлення та розвиток української правової свідомості як типово національної? Це значить, що для історичної та сучасної української правової свідомості її національно-правова ідея, теоретично реалізована у чинній державно-правовій концепції,

ідеї, державно-правовій свідомості та культурі на всьому видимому хронологічному періоді її трансформації суттєво впливає на розвиток нових істотних, часто повторювальних неконфліктних форм правової свідомості, істотних об'єктів, суб'єктів, предметів і правовідносин як типово національних, світового значення та типу. Становлення української правової свідомості як національної – це формування тих просторових норм правового регулювання суспільних відносин, що виходять з істотних відносин суб'єктів правової свідомості та культури як істотних відносин суб'єктів чинного статичного права. За конкретно-історичних періодів розвитку будь-якої правової свідомості як типово національної, наочно домінує лише тільки певний домінантний набір (що визначається ідейно-світоглядною специфікою (парадигмою) конкретно-історичної правової епохи) правових (легальних) артефактів. За періодів же становлення правової свідомості – наочно домінує лише тільки певний домінантний набір нормативно-правових (легальних) архетипів. Причому й за періодів розвитку, й за періодів становлення присутні і правові артефакти, і правові архетипи. Але зазначаємо, що у понятті «правові архетипи», «правові артефакти» ми ідентифікуємо всі легальні архетипи та артефакти як таку правову природу, що може бути родовою правовою природою (зовнішні, світові, неукраїноментально опосередковані та структуровані артефакти та архетипи) та видовою правовою природою (внутрішні, україноментально опосередковані та структуровані артефакти та архетипи).

За проведеними дослідженнями [1–3] ми презентуємо матеріальні артефакти, перехідні матеріальні, духовні артефакти [4], при цьому матеріальні артефакти презентують матеріальну оболонку або матеріальні пам'ятки певної давньої конкретно-історичної парадигми ідейно-світоглядного мислення та світорозуміння масових первинних суб'єктів правової свідомості, духовні – незначну, але стійку реальну домінанту легальної (офіційної) куль-

тури вторинних суб'єктів правової свідомості, що переутворюється у масово легальну або типово правову культуру, але не завжди є нею. Матеріальні архетипи правової свідомості презентують початок стійкого перетворення ідейно-світоглядно вивіреної легальної нормативної культури вторинних суб'єктів правової свідомості у загальну, типово правову суспільну, тобто правову культуру всіх суб'єктів правової свідомості з домінантою вторинних, як владних. Духовні архетипи правової свідомості презентують стійку домінанту правової культури вторинних суб'єктів правової свідомості як таку загальну легальну правову культуру, котра поступово перетворюється у типово нормативну, як правило, без урахування тієї початкової ідейної світоглядності, що здавна сформувала регулятивні основи «штатного» нормативного розуміння світу, а також без урахування природної, ментально структурованої спадкоємності такого світорозуміння та світоосмислення (неприродні шляхи трансформації правової свідомості). Перехідні матеріальні архетипи презентують певні початкові символи перехідної правової духовності [5–7].

Матеріальні та духовні архетипи правової свідомості здатні створювати природну спадкоємність у правовій свідомості, але її природність залежить від відповідності або невідповідності регулятивно-нормативної бази актоутворення правовою свідомістю чинної різногалузевої норми права її ідейно-світоглядній природі, котра з часом, як правило, губиться. До процесуальних матеріальних артефактів правової свідомості ми відносимо досліджені або недосліджені, але відомі, механізми процесуального, технічного та технологічного формування загальних матеріальних пам'яток розвитку правової свідомості як національної та як правової природи (металеві, дерев'яні, кам'яні, інші археологічні та сучасні, що характеризують «грубу», не витончену правову культуру праці, зумовлену розумовою, техніко-технологічною та іншою неможливістю у більш витонченому, знаково

зафіксованому осмисленні світу або відсутності потреби у витонченому зображенні правового буття). До процесуальних духовних артефактів правової свідомості ми відносимо, як правило, досліджені механізми процесуального, технічного та технологічного формування загальних духовних пам'яток розвитку правової свідомості як національної та як правової природи, котрі можна оцінити у поняттях художньої, літературної, музичної, ідейно-світоглядної, нормативно-регулятивної та іншої культури, що характеризують розвиток духовного, осмисленого напрямку відбиття у артефактах навколишньої дійсності та наближаються до правової культури.

До процесуальних матеріальних архетипів правової свідомості ми відносимо досліджені або недосліджені, але відомі, механізми процесуального, технічного та технологічного формування загальних духовних пам'яток становлення правової свідомості як національної та як правової природи, що нагадує у *межах певного хронологічного періоду* видову правову природу. До процесуальних духовних архетипів правової свідомості ми відносимо, як правило, досліджені механізми процесуального, технічного та технологічного формування конкретних духовних пам'яток становлення правової свідомості як національної та як правової природи. У цьому відношенні процесуальні матеріальні артефакти презентують початок техніко-технологічного перетворення матеріальних пам'яток давньої конкретно-історичної парадигми ідейно-світоглядного мислення та світорозуміння масових первинних суб'єктів правової свідомості. Процесуальні духовні артефакти віддзеркалюють закінчення стійкого виокремлення колективної та індивідуальної легальної культури світорозуміння як такої, що наближається до правової, але не завжди є нею.

Прикладом може бути техніка та технології масового виробництва духовних продуктів споживання, у тому числі артефакти правової та законодавчої техніки відомого історичного минулого та сьогодення. Процесуальні матері-

альні архетипи правової свідомості презентують закінчення техніко-технологічного перетворення матеріальних і духовних артефактів правової свідомості у її матеріальні і духовні архетипи, а також остаточне становлення текстів ідейно-світоглядного та нормативно-правового значення або смислу, які можна оцінити перманентно у типових поняттях нормативно-регулятивної та іншої культури, наближеної до правової та остаточно у поняттях правової культури.

Процесуальні духовні архетипи правової свідомості презентують досліджені механізми процесуального, технічного та технологічного формування конкретних духовних пам'яток становлення правової свідомості як національної та як правової природи, що є у межах певного хронологічного періоду видою або родовою правовою природою. Усних артефактів правової свідомості, як правило, не існує. Виняток утворюють різні знаки первинних і вторинних суб'єктів правової свідомості, створені їх органами тіла, наприклад, руками, головою. Наприклад, при винесенні державницького рішення – кивок головою (знак згоди) судді, голосування руками депутатів, натискування на кнопки, у тому числі й за відсутніх депутатів та ін. Найяскравішим прикладом давнього перехідного процесуального матеріального артефакту правової свідомості, що стає процесуальним духовним є, наприклад, техніко-технологічні зміни сталей у художньо-правовій культурі малювання, надписів з доміанти рослинного світу на доміанту тваринного світу, як правило, без знакових або літерних пояснень.

Найяскравішим прикладом давнього перехідного процесуального матеріального архетипу правової свідомості, що стає процесуальним духовним є ті ж техніко-технологічні зміни стилів у художньо-правовій культурі малювання, надписів з доміанти тваринного світу на доміанту людського світу, конкретно людини з пріоритетним гіперболізованим визначенням її фізичної краси, пізніше – виокремлення у людських зображеннях однак

людей, маючих владу (наприклад, зображення чинних керівників вищого гатунку, відомих постатей на давніх та сучасних монетах, паперових грошах, цінних паперах, обкладинках книжок та ін.). Писемну (історичну та сучасну), більшою мірою матеріальну (друковану, електронну та іншу зафіксовану у знаках правової культури) основу усні архетипи правової свідомості мають у часо-просторі, характерному для закінчення певного хронологічного періоду становлення правової свідомості як типово національної.

У нашому контексті, за проведеними дослідженнями [1–8] для періодів розвитку характерні більшою мірою матеріальні, процесуально-матеріальні артефакти, та меншою мірою – матеріальні архетипи, для періодів становлення – більшою мірою духовні, процесуально-духовні архетипи, меншою мірою – духовні артефакти.

Процеси практичного розвитку і становлення можуть відбуватися різночасово, одночасно, перманентно, як правило, але обов'язково процеси розвитку відбуваються від кризового до найвищого циклу соціальної активності, а процеси становлення – від найвищого до кризового. Процеси становлення та розвитку можуть завершуватися, перериватися, поновлюватися, відбуватися паралельно, узгоджено або антагоністично в силу різних причин на будь-якому їх трансформативному етапі. Презентуючи нашу модель становлення та розвитку правової свідомості ми, перш за все, маємо на увазі остаточні, кінцеві межі початку та завершення процесів становлення та розвитку будь-якої правової свідомості як типово національної у теоретико-науковому, абстрагованому модельному процесі.

Новизна запропонованої тематики артефактово-архетипового становлення і розвитку української історичної та сучасної правової свідомості полягає у тому, що за конкретно-історичними архетипами та артефактами можна достовірно досліджувати процеси становлення та розвитку української правової свідомості, що відомі сучасній світовій та

українській правовій науці.

Враховуючи наше давнє зауваження про природну об'єктивність правової свідомості, об'єктивне віддзеркалення правової дійсності, підкреслюємо наше положення про те, що природне становлення та розвиток української правової свідомості ґрунтується на природних закономірностях і законах, в першу чергу, родової правової природи (розвиток), та, у другу чергу, видової правової природи (становлення). Ми також наполягаємо на тому, що найяскравішим зразком природної української правової свідомості є звичайна (звичаєва) правова свідомість, що має тривалу природу ідейно-світоглядного її застосування або як цілісного механізму правового регулювання суспільних відносин (кризовий цикл соціальної активності), або як певної основи механізму правового регулювання за міцного статичного права (некризові цикли соціальної активності правової свідомості). Для оптимального розуміння процесів становлення та розвитку правової свідомості важливим є аналіз поняття «спадкоємність становлення та розвитку правової свідомості» та «спадкоємність правової свідомості». Так, під поняттям «спадкоємність української правової свідомості» ми узагальнено розуміємо безперервне накопичення, у першу чергу, звичаєвою правовою свідомістю ментальних якостей ідейно-світоглядного та нормативно-правового відбиття правової дійсності істотними її суб'єктами, що позначається збільшенням національно-україноментальної щільності україноцентричної складової пропорції української правової ідіоми за її формулою [9]. Говорячи про «спадкоємність становлення та розвитку української правової свідомості», ми маємо дві спадкоємності: «спадкоємність розвитку в правовій свідомості» («спадкоємність розвитку правової свідомості») та «спадкоємність становлення в правовій свідомості» («спадкоємність становлення правової свідомості»).

Так, під поняттям «спадкоємність розвитку правової свідомості» ми розуміємо таке без-

перервне накопичення різних, у тому числі пріоритетних системно-логічних світоглядних правових ідей, котрі більш за усіх потребує суспільство, та що дозволяють обрати безсумнівно таку найголовнішу, тривало повторювальну, що задовольняє, щонайбільш, все конкретно-історичне суспільство, та, щонайменш, переважну більшість членів того ж суспільства або владну еліту. З остаточним визначенням загальнозначимої, тобто національної правової ідеї, власно, закінчується формування спадкоємності розвитку правової свідомості та починається період її становлення: з'являється Основний закон, що дозволяє оптимально трансформуватися далі тим вже типовим правовим нормам, що стали результатом функціональної дії певного акту (актів) правової свідомості та її функціональної спадкоємності. Отже, починає формуватися спадкоємність, але не розвитку, а, фактично, науково-теоретичного становлення правової свідомості. *Основні її механізми презентовані у конституційному колегіальному творенні актуальних нормативно-правових актів як актів колективної правової свідомості депутатів Верховної Ради України*, а також відповідний механізм правової (юридичної) та законодавчої техніки і технології, ними ж сформований, що остаточно трансформує їх колективну правову свідомість у законосвідомість.

Із моменту офіційного з'явлення певного конкретного закону, тобто, перш за все, Конституції, інші ідейно-світоглядні акти колективної правосвідомості, що може захищати інтереси далеко не загальнонародні, остаточно перетворюються (повинні перетворитися) у нормативно-правові акти законосвідомості, для котрої вже байдужі її первинні, ментально структуровані за правовою ментальністю первинні суб'єкти правосвідомості, як ті суб'єкти, чия форма правосвідомості стала (повинна стати) їх формою правосвідомості. Це стосується, наприклад, тих народних депутатів України, котрі забули першоджерела, суб'єктів, об'єктів, цінності, правовідносини,

вимоги та потреби масових первинних суб'єктів правосвідомості, що делегували їм посаду депутата *та права їх захищати*. Ці нормативно-правові акти законсвідомості стають обов'язковими для всього суспільства, якби вони не подобались тим чи іншим соціальним групам, або всьому суспільству одразу, а також у тому числі, коли, можливо, ці акти стають далеко не правовими. Фактично з цього моменту закон остаточно підмінює право, а законсвідомість також як і закон стає обов'язковою. Відбувається великий розрив між забезпеченнями життєвими благами чиновників та пересічного населення. Виникає криза довіри владі, формується новий кризовий цикл соціальної активності правової свідомості. Його початок ми пов'язуємо зі з'явлення у 2010 року нової монархічної форми чинної державно-правової свідомості, культури та до сьогоднішнього часу без змін, з моменту повторного введення у дію Конституції України зразка 1996 року. Тобто спадкоємність української правової традиції перервалася та повернулася до 1996 року.

У цьому контексті «спадкоємність правової свідомості», це, скоріш за все, спадкоємність між «спадкоємністю розвитку правової свідомості» та «спадкоємністю становлення правової свідомості». Вона є, коли створюється міцна нормативна традиція широкого звичаєвого наслідування способів, методів і засобів такого традиційного формування ідейної світоглядності нормативного регулювання суспільних відносин, що тривало не змінюється за історичних, сучасних і майбутніх періодів становлення та розвитку правової свідомості, з далекої давнини й до сьогодення. Слід зазначити, що, за проведеними дослідженнями [1–9], правові категорії «спадкоємність становлення та розвитку в правовій свідомості» та «спадкоємність правової свідомості» («спадкоємність в правовій свідомості») можуть бути як ідентичними (тотожними), так й неідентичними, нетотожними (можливо, антагоністичними). Тотожними вони є, коли ідентифікують природні процеси

трансформації будь-якої правової свідомості як типово національної. Під природними процесами становлення й розвитку української правової свідомості та культури (коли спадкоємність становлення та розвитку в правовій свідомості = спадкоємності правової свідомості) розуміємо такі, що мають у своїй основі ідейно-світоглядну та нормативно-правову, типово ментально структуровану за періодів її розвитку, та ментально опосередковану за періодів її становлення базу структурно-системних елементів, компонентів, змістів та форм.

За природних процесів становлення та розвитку правової свідомості за часів деяких тривалих конкретно-історичних періодів (що відбулось за певної тривалої умовної рівноваги прав первинних і вторинних суб'єктів правової свідомості та культури – *виявлення чого стає стратегічним завданням сучасної чинної правової науки та практики*) починає зберігатися та далі розвиватися та початкова ментально-правова традиція титульної нації або більшості населення, що тривало та триває здавна й до сьогодення на певній території та виробило істотні суспільні та правові відносини, їх істотних суб'єктів, об'єктів, предметів і відповідні істотні правові, ментально структуровані правовідносини та цінності, теж як типово істотні. При цьому ці істотні правовідносини, суб'єкти, об'єкти, предмети статичного права і відповідні істотні правові, ментально структуровані цінності правової свідомості становляться істотними правовідносинами, суб'єктами, об'єктами, предметами тих природних форм звичаєвої національної правової свідомості, що згодом згенерували (згенерують) типових її первинних і вторинних суб'єктів як таких, що продукують спадкоємну трансформацію (здатні трансформувати) істотних форм правової свідомості та автентичні форми універсалізованої національної правової свідомості за будь-яких часів. При чому ці ж форми правової свідомості також стають істотними, тривало повторювальними формами правової свідо-

мости, що формують нові істотні її акти, створюючи норми статичного права, де його істотними суб'єктами, об'єктами та предметами стають зазначені вище істотні суб'єкти, об'єкти, предмети звичаєвої правової свідомості як національної.

За неприродних шляхів трансформації правової свідомості та культури звичаєва правова традиція, що початково ментально структурована, – переривається та спадкоємність у правовій свідомості та культурі не створюється. Первинні та вторинні суб'єкти правової свідомості починають розвиватись неузгоджено за єдиною звичаєвою як єдиноприродною правовою традицією, спадкоємністю та культурою, а за декількома водночас чи в різний час штучними правовими традиціями, у тому числі й окремо, навіть ізольовано, диференційовано та, можливо, антагоністично. Тепер, за таких умов, спадкоємність становлення та розвитку в правовій свідомості не дорівнює спадкоємності правової свідомості. Таке ж можна прослідкувати за збільшенням національно-ментальної щільності неукраїноцентричних складових пропорцій формули української правової ідіоми-норми права-правової свідомості [1–10], що функціонально відбивається на становленні регресивних циклів соціальної активності правової свідомості (цикли соціальної активності зменшують власну соціальну активність). При цьому додамо також, що за збільшенням національно-ментальної щільності україноцентричної складової пропорції формули української правової ідіоми абсолютна самостійність україноцентричної складової як абсолютна самостійність кризового циклу соціальної активності правової свідомості (українська правова свідомість є самим механізмом правового регулювання: домінанта найголовнішого системного елементу – правова емоція виконує функцію ідейно-світоглядного та нормативно-правового регулювання активних суспільних відносин за умов несформованого найголовнішого структурного елемента – різногалузевої правової норми) зменшується до

абсолютної відносності цієї самостійності (правова свідомість – основа та елемент механізму правового регулювання з домінантою різногалузевою правовою норми).

За кризового циклу соціальної активності української правової свідомості якісна динаміка духовних і матеріальних артефактів приблизно рівна; вона є вкрай низькою (у відсотках) або є домінантно неукраїноментальною. За низького циклу соціальної активності правової свідомості збільшується функціональність духовних архетипів. За середнього циклу соціальної активності правової свідомості існує приблизно однакова кількісна динаміка духовних і матеріальних артефактів та архетипів. За високого циклу соціальної активності правової свідомості духовні артефакти та архетипи починають у функціональному та ціннісному відношенні, але істотно, спочатку несуттєво, згодом – суттєво домінувати. Нами це інтерпретовано та верифіковано у поняттях домінанта «національно-ментальної щільності складових пропорцій формули української правової ідіоми», коли остання (щільність домінанти) може або збільшуватись, або зменшуватись, окрім того вона може змінюватись на інші, неукраїноментальні домінанти.

Нагадаємо тільки, що за нашими дослідженнями [1–11], за *ідеального розвитку* української правової свідомості національно-[українотериторіально]ментальна щільність україноцентричної складової пропорції формули української правової ідіоми постійно збільшується як показник збільшення української ментальної щільності рівня націоналізації, соціалізації та верифікації правової свідомості при чому ментальна щільність інших складових тотально зменшується до нікчемної за конкретно-історичного або типового хронологічного періоду її розвитку. *За неідеального розвитку* можливий прогресивний або регресивний розвиток правової свідомості.

За *неідеального прогресивного розвитку* української або будь-якої іншої правової свідомості як типово національної, відбувається збільшення не [українотериторіально]мен-

тальної щільності україноцентричної складової пропорції формули української правової ідіоми, а україноментально подібної щільності складової пропорції української правової ідіоми тільки за даного (типового) конкретно-історичного розвитку української правової свідомості. *За неідеального регресивного розвитку української або будь-якої іншої правової свідомості як типово або атипово національної, відбувається збільшення не [українотериторіально]ментальної щільності україноцентричної складової пропорції формули української правової ідіоми, а навпаки, україноментально неподібної щільності складової пропорції української правової ідіоми тільки за даного (атипового) конкретно-історичного розвитку української правової свідомості.*

При цьому україноментальна неподібність складової пропорції, як правило, прямо не визначається напрямками цивілізованого, світового розвитку правової свідомості як національної. Кінцевим результатом ідейно-світоглядного розвитку, як нами зазначалось раніше [6–9], будь-якої правової свідомості як типово національної є тверде або стійке викристалізування такої єдиної для певного її хронологічного розвитку правової ідеї, що задовольняє всіх суб'єктів правової свідомості, в першу чергу, первинних [8-9] та як найголовніший системний елемент правової свідомості формує правову психологію – її світоглядний складовий компонент і складову частину. Вперше у світі пригорнув увагу до психологічної частини свідомості, самосвідомості, правосвідомості, зокрема правової емоції, ідеї, Гіппократ (400 р. до н.е.) та одним з останніх у минулому сторіччі – Майкл Байт (1990 р. ХХ ст.). Слід зазначити, що нами поняття правової свідомості ідентифікується за філологічним змістом (бо більш достовірного іншого не існує) його вітчизняного розуміння та перекладу з багатьох мов та на переважну більшість відомих мов: правова свідомість – це офіційна легальна свідомість, тобто правова свідомість = легальної офіційної (суспільної, соціумної, державної та ін.)

свідомості = звичайній свідомості, а також правова культура – це офіційна легальна культура, тобто правова культура = легальної офіційної (суспільної, соціумної, державної, художньої та ін.) культурі = звичайній культурі. Одним з перших вчених, хто звернув серйозну увагу на роль та значення емоції та правової емоції – найголовнішого архаїчного системного елементу правової свідомості та культури при формуванні цілісної правової поведінки та її ідейно-світоглядної мотивації для вироблення нової якісної правової ідеї, був А. Бандура та інші, наприклад, Р. Лазарус, А. Бек, А. Елліс, І.Г. Шульц [11–13].

Повертаючись до виявлення суттєвих, але різних властивостей циклів соціальної активності правової свідомості, зазначаємо, що їх у нас п'ять: найвищий, високий, середній, низький та кризовий. Раніше ми неодноразово уточнювали наші позиції щодо їх класифікації. Так, зараз додамо, що у першооснові ми дану класифікацію циклів поклали відомі психолого-правові ідеї про різні психічні рівні розвитку суб'єктів правової свідомості за О. Лазурським, які у нас розширені з трьох до п'яти (рівні психічного та психологічного розвитку суб'єктів правової свідомості як особистостей):

1) кризовий цикл соціальної активності правової свідомості, за якого існує кризовий, незадовільнений рівень ідейно-світоглядного та нормативно-правового, з доміантою ідейно-світоглядного рівня пристосування суб'єктів правової свідомості як особистостей до соціального та правового середовища;

2) низький цикл соціальної активності правової свідомості, за якого існує низький слабозадовільнений рівень ідейно-світоглядного, або нормативно-правового пристосування суб'єктів правової свідомості як особистостей до соціального та правового середовища. Внаслідок чого відбувається незначне «привласнення» ними частини дійсності середовища, тобто формування незначних нормативних навичок жити за його законами та закономірностями, тобто з'являється низький

цикл соціальної активності правової культури;

3) середній цикл соціальної активності правової свідомості, за якого існує середній або необхідний рівень задоволення у ідейно-світоглядному, або нормативно-правовому пристосуванні суб'єктів правової свідомості, з домінантною нормативно-правового пристосування суб'єктів правової свідомості як особистостей до соціального та правового середовища. Внаслідок чого відбувається середнє «привласнення» ними частини дійсності середовища, тобто формування середніх нормативних навичок жити за його законами та закономірностями. Тобто з'являється середній цикл соціальної активності індивідуальної правової культури, а також відтворюються суб'єктивні позиції у нормативно-правових актах, перш за все, регіонального значення, процесуальних рішеннях суддів, прокурорів, слідчих, співробітників МВС, СБУ як особистісні, побудовані на спеціальних професійних знаннях, правових вміннях і навичках;

4) високий цикл соціальної активності правової свідомості, за якого існує високий або достатній рівень задоволення у ідейно-світоглядному, або нормативно-правовому пристосуванні суб'єктів правової свідомості, зі стійкою домінантною нормативно-правового пристосування суб'єктів правової свідомості як особистостей до соціального та правового середовища, але такого пристосування до правового, законодавчого та культурно-правового середовища, коли видатні суб'єкти правової свідомості як особистості більшою чи меншою мірою пристосовують, з психолого-правової точки зору, зазначене внутрішнє соціумне, суспільне та правове середовище до себе своїми ідеями, знаними творами, коли їх ідеї використовуються для прогресивної, перш за все, нормативно-правової трансформації соціуму, суспільства та держави;

5) найвищий цикл соціальної активності правової свідомості, за якого існує найвищий або повнодостатній рівень задоволення у ідейно-світоглядному, або нормативно-право-

вому пристосуванні суб'єктів правової свідомості, зі стійкою домінантною нормативно-правового пристосування суб'єктів правової свідомості як особистостей правового середовища, але такого пристосування до правового, законодавчого та культурно-правового середовища, коли видатні суб'єкти правової свідомості як особистості більшою мірою пристосовують, з психолого-правової точки зору, зазначене внутрішнє соціумне, суспільне та правове середовище до себе своїми ідеями, знаними творами, коли їх ідеї масово використовуються для прогресивної, перш за все, нормативно-правової трансформації соціуму, суспільства та держави. При обґрунтуванні циклів соціальної активності української правової свідомості ми творчо використовували ідейно-світоглядні та нормативно-правові ідеї українського психолога О.М. Ткаченко, за котрими суб'єкти правової свідомості, у нашому контексті, взаємодіють з нормативною дійсністю на трьох основних рівнях: *організму* (кризовий, низький цикл соціальної активності правової свідомості), *індивіда* (низький, середній цикл соціальної активності правової свідомості), *особистості* (високий, найвищий цикл соціальної активності правової свідомості), котрі ми ціле покладаємо у основи методологічних принципів становлення та розвитку української правової свідомості. Джерелами цих принципів є колишні принципи, що були розроблені у радянській психології як системної частині радянської соціалістичної правової свідомості.

Слід згадати, що деякі психологи та правознавці проводять досі паралелі щодо тотожності філософії діалектичного матеріалізму та вимоги західної академічної психології, побудованої на типових принципах позитивізму (О.М. Леонтьєв, О.М. Ткаченко, С.Л. Рубінштейн, М. Цвіг, В. Сташис, В. Чефранов та ін.). При формуванні наших уявлень щодо циклів соціальної активності правової свідомості та культури ми використовували різні відповіді науковцями на питання ідейно-світоглядної та нормативно-правової простоти та складно-

сті віддзеркалення правовою свідомістю та у правовій свідомості правової дійсності, дані психолого-правової науки про тричленну структуру психіки (воно (або дитина) – кризовий цикл соціальної активності правової свідомості, Я (дорослий) – низький, середній цикл соціальної активності правової свідомості, Над – я (Батько) – високий та найвищий цикл соціальної активності правової свідомості та культури) за З. Фрейдом та Е. Берном – його «Его-стани» особи (з відповідними циклами соціальної активності, визначеними нами разом з характеристиками властивостей тричленної структури психіки З. Фрейда та зазначеними вище, а також за ідеями К. Горні три напрями розвиткового руху особи як суб'єкта правової свідомості під час періодів її становлення. До людей – кризовий цикл соціальної активності законодавчої свідомості, проти людей – низький та середній цикл соціальної активності законодавчої свідомості, від людей – високий цикл соціальної активності законодавчої свідомості, як повторного або невизначено кількаретного зворотного її розвитку за закономірностями виробленого за часів розвитку правової свідомості стійкого правового знання, правової науково-теоретичної практики, правової ідеології та методології, котрих максимально за браком соціальної активності потрібної правової ідеї, ідеалу та ідіоми не вистачало за часів її розвитку, коли правова наука була у кризовому стані та норми статичної правової системи та статичного права були замінені нормами правосвідомості, згодом нормами правової культури.

При виявленні різних (протилежних, автентичних чи споріднених) властивостей правової свідомості, або їх формуванні чи попередженні, зокрема типово радикальних або трансгресивних, доцільним є використовувати ідеї науковця К. Роджерса про роль та значення світоглядної, гуманістично зорієнтованої позиції суб'єктів права стосовно обов'язковості або потреби виявлення (формування, виховання, створення, перенесення, запозичення) зорієнтованих рис правової та

законодавчої толерантності та діалогічності всіх суб'єктів правової свідомості та культури. Дослідник виходить з того, що з народження такий потенціал є засадничо значимим та пов'язаний він з вимогою постійно формувати людину як особу, а також з тим, що, як правило, як *особа* – людина ще не повністю функціонує. Коли ж вона *функціонуватиме повністю* як позитивно активна життєдіяльна істота (досягненню ж цього стану сприятиме діалог з правником і психотерапевтом), є підстави сподіватися на значно кращі результати правового усвідомлення дійсності та значене підвищення циклу соціальної активності правової свідомості та культури. Гадаємо, що внаслідок такого правового виховання правової свідомості можна сформулювати, за ідеями Г.О. Балла, А.Г. Волинець [11–12] абсолютно нову гуманістичну парадигму суспільно-правових відносин, відповідного нового гуманістичного правового усвідомлення, поруч з авторитарною (монархічна форма правової свідомості) та ліберальною (республіканська правова свідомість) парадигмами, що все менш та менш становляться цивілізованими, популярними та затребуваними у світовому та вітчизняному правовому полі. У цьому плані цікавою, за ідеями О. Леонтьєва, є еволюція та революція правової свідомості О. Леонтьєва, її ідей, зокрема концепту про те, що предметом діяльності правової свідомості є її справжній правовий мотив [13] біля чого точилось багато дискусій.

Так, за ідеями О. Леонтьєва для правового мотиву правової свідомості існувати – означає існувати для суб'єкта правової свідомості, бути відображеним, репрезентованим у голові її суб'єкта [14–15], що саме відображуваний об'єкт правової свідомості набуває функцій спонукання і спрямування правової діяльності її суб'єкта, тобто стає правовим мотивом правової свідомості [15]. Отже (детальніше див. [16–17]) цілком слушною видається інтерпретація ідей О. Леонтьєва у тому сенсі, що правовим мотивом правової свідомості

стає ідейно-світоглядний (психолого-правовий, психічно-правовий образ предмета діяльності правової свідомості. У цьому відношенні нагадаємо, що за ідеями Г.О. Балла, В.С. Біблера первинні суб'єкти правової свідомості (фізичні особи) як першозасновники форм правової свідомості для інших її суб'єктів і різних актуальних правових концепцій у методологічному відношенні реалізують переважно діалогічно-творчу сторону правової культури, а їхні послідовники – її вторинні суб'єкти – нормативно-репродуктивну. Подальші розвиткові ініціативи правової свідомості пов'язані з виходом у методологічну площину її трансформації. Що ж таке є метаметодологія правової свідомості, які має остання у структурі методології?

Методологія правової свідомості – це вчення про загальні точки зору, з яких повинен виходити дослідник, перш за все, ідейно-світоглядної та нормативно-правової основи правової свідомості, презентованої психічною природою «Я» людини як первинного її суб'єкта, про правила, яких він повинен дотримуватися в дослідженні, та про засоби, якими він має користуватись. Методологія правової свідомості базується на своєрідності предмета правової свідомості як науки. Метаметодологію української правової свідомості презентуємо як складну строгу новітню її методологію, що має складовими технічну, філософську, синергетичну та наукову правову методологію.

Так, *технічна методологія* правової свідомості вивчає зовнішні та спеціальні ознаки явищ правової свідомості, які потребують спеціальних прийомів дослідження. Технічна методологія правової свідомості, презентована нами у правовій психології та ідеології, визначає процедурні особливості як методик ідейно-світоглядного, психологічного дослідження, так і методик ідейно-світоглядного, психологічного впливу на становлення процесуального і статичного права.

Філософська методологія правової свідомості пізнає загальні широкі властивості та

співвідношення її явищ, які взагалі відрізняють одну науку від інших. Філософською методологією правової свідомості є філософія людини (філософська антропологія) як первинного суб'єкта правової свідомості та культур. Вона виявляє себе у принципах побудови, перш за все, її психологічного дослідження – тобто висхідних положеннях, які ідейно-світоглядно зумовлюють наукову взаємодію юриста як психолога із ідейно-світоглядно-змістовними явищами правової свідомості та світу, що формують правову ідеологію.

Синергетична методологія правової свідомості є одним із найперспективніших напрямів постнекласичної методології української правової свідомості та культури (як новітній сучасний етап розвитку наукового правового знання), котрий можна вважати новим загальнонауковим правовий напрямом, що базується на синергетичній або самоорганізаційній правовій парадигмі або самоорганізаційній парадигмі правової свідомості. Предметом синергетики правосвідомості є процесами праворефлексивної самоорганізації, спонтанного виникнення нових нелінійних упорядкованостей її змістів, форм, елементів та компонентів, які відбуваються у відкритих, нелінійних, віддалених від правової стану рівноваги правових системах. Застосування до правової проблематики синергетичної методології правової свідомості основних принципів і положень синергетики дає змогу подивитися на процеси правоусвідомлених змін як на такі, що мають нелінійну, стрибкоподібну, біфуркаційну форму, структурну конфігурацію. Відсутність стійких правоусвідомлених тенденцій до розвитку міждисциплінарних дослідницьких практик у сфері правопізнання залишає цей потенціал синергетичної методології сьогодні малозатребуваним. Це актуалізує потребу як в активізації таких пошуків, так і в рефлексії з приводу проблемних ситуацій, що стають на заваді таким міждисциплінарним розробкам [18].

Таким чином, правова наукова методологія

правової свідомості вивчає процеси нормативно-правової соціалізації людського організму-індивіда-особистості-соціуму-суспільства-держави на рівні чинного процесуального та статичного права, співвіднесення правової свідомості-правової культури та права на різних рівнях їх функціонально-ролевантної комунікації та взаємодії, починаючи з періодів становлення правової свідомості, відповідаючих правовій науковій методології, належних видовій правовій природі, що формується за принципами становлення української правової свідомості.

Наведемо означені принципи [19]. За нашими ідеями принципи становлення української правової свідомості є такими вихідними положеннями, що формують остаточно норми статичного позитивного права, спадкоємно делегуючи трансформативні можливості з ідейно-світоглядних доміант норми правової свідомості, у якісні доміанти нормативно-правових норм правової культури та остаточно – у норми статичного права. Отже, основною правовою метою становлення правової свідомості є засобами актотворення норм і принципів правової свідомості створювати автентичні нормативно-правові акти і принципи статичного права (фактично, законів) у закінченні певного періоду становлення правової свідомості, коли нова правова (фактично, законодавча) системи стає міцною. Як справедливо зазначає сучасний правознавець О.В. Лавриненко, «По справедливому утверждению философа права Г.В. Гребенькова, «правовая теория не обладает функцией прямого действия... Обосновать научность юридической концепции на основе ее практической проверяемости (экспериментальной верификации) невозможно. Поэтому... по сей день способами доказывания в современной юридической практике являются ссылки на законодательство, авторитет ученых, на прецедент, наконец, на принципы права» [20, с.5]. Действительно, роль и значение «принципов» как в системе правопонимания, так и процесса правоприменения, правообразования и

его последующей структуризации трудно переоценить. Неслучайно принципы права рассматриваются в современной теории как своеобразная комбинация, органический синтез «содержания» и «форм (источников)» права [21, с.23, 24, 26, 32, 35-36; 3, с.700], в качестве его «сверхдуши» [22, с. 89]. Примечательно, что еще в начале прошлого века известный цивилист Г.Ф. Шершеневич, подчеркивая органическую взаимосвязь (поскольку, в частности, любой «анализ» в юриспруденции подразумевает «синтез» как метод научного познания, и наоборот) и весомое значение «принципов» в структуре позитивного права и юридической науке, отмечал, что «юридический принцип есть результат анализа, юридическое определение – результат синтеза» [24, с.16]. Примечательным в этом аспекте является вывод современного теоретика права М.В. Цвика, о том, что «предписания-принципы имеют повышено концентрированный правовой характер... Их содержание не следует сводить к одному из видов правовых норм, а надо рассматривать как самостоятельный элемент системы права. Поэтому оптимальным является понимание права как системы не просто норм, а норм и принципов» [25, с.58]. Г.И. Муромцев, рассматривая право ЕС, определяет его как «совокупность норм, институтов и принципов, которые служат выражению и закреплению воли и интересов Союза как интересов транснациональных» [25, с.27]. Принципы имеют «немаловажное значение и в юридической науке и правоприменительной деятельности... Сущность и социальное назначение права раскрывается и конкретизируется в его принципах и функциях» [26–27, с.151; 28].

За визначення принципів становлення української правової свідомості ми виходимо з наших акцентів про те, що це є принципи видової правової природи, перш за все, за перехідного правостановлення. Вони є більшою мірою лінійними та підкорені, як правило, одній її формальній, ідеологічно структурованій (конституційній) спадкоємності. Отже,

спробуємо визначити їх тезово: 1. Принципи становлення української правової свідомості як й будь-якої іншої як типово національної, - це принципи лінійного нетрансгресивного формування форми, смислу та сенсу української правової свідомості. 2. Принципи становлення української правової свідомості – це принципи формування найголовнішого структурного її елементу – норми правової свідомості, норми культури та норми статичного права з першоджерелами просторових форм (зв'язків) первинної регулятивної норми суспільних відносин. 3. Принципи становлення української правової свідомості можуть бути тільки лінійними або випадково різнолінійними та нелінійними. 4. Серед принципів становлення української правової свідомості, як правило, домінують більшою мірою лінійні (початок певного хронологічного періоду розвитку правової свідомості), меншою мірою, – різнолінійні (середина певного хронологічного періоду розвитку правової свідомості), та випадковою мірою – нелінійні (закінчення певного хронологічного періоду розвитку правової свідомості). 5. Принципи становлення на початку певного хронологічного періоду розвитку правової свідомості презентують та характеризують структурно-кризовий правовий стан трансформацій норм правової свідомості. 6. Принципи становлення української правової свідомості – це лінійні принципи рівномірного її формування, коли разом з прямим розвитковим збільшеннями циклів соціальної активності правової свідомості автентично збільшуються процеси її розвитку, а саме цикли соціальної активності законодавчої свідомості та культури теж збільшуються, що може бути за природних шляхів її розвитку. 7. Принципи становлення української правової свідомості - це більшою мірою лінійні, меншою мірою – різнолінійні та випадковою мірою - нелінійні принципи рівномірного її зворотного формування (або зворотного розвитку), коли разом з розвитковим збільшеннями циклів соціальної активності правової свідомості протилежно зменшуються процеси

її становлення, а саме цикли соціальної активності законодавчої свідомості та культури теж зменшуються за неприродних шляхів її розвитку. 8. Типовим принципом становлення української правової свідомості та культури є принцип формування пріоритету ідеологічних і політичних прав вторинних суб'єктів правової свідомості (вони ж, первинні суб'єкти законодавчої свідомості та культури) над ментальними правами первинних суб'єктів правової свідомості (вони ж вторинні суб'єкти законодавчої свідомості та культури) або принцип формування асиметрії чи тотожності законодавчої свідомості та правової свідомості за природних шляхів трансформації, та принцип формування тотальної асиметрії ідеологічних і політичних прав вторинних суб'єктів правової свідомості над ментальними правами первинних суб'єктів правової свідомості за неприродних шляхів. 9. Принципом становлення української правової свідомості є принцип вільного нормативно-регулятивного збільшення національно-ментальної щільності до 100 % та більше україноцентричної складової пропорції української законодавчої ідіоми та поступове, контрольоване засобами правової науки, законодавчої техніки та технології зменшення нормативної щільності інших складових пропорцій та їх регулятивну асиміляцію в україноцентричній пропорції за природних шляхів трансформації української правової свідомості. 10. Принципом становлення української правової свідомості є принцип, як правило, але не обов'язково конфліктного, не контрольованого засобами правової науки, законодавчої техніки та технології збільшення кількості складових пропорцій формули української правової ідіоми та поступового розвитку інших складових до пропорцій формули української правової ідіоми за неприродних шляхів трансформації української правової свідомості. 11. Нелінійним принципом становлення як випадковим або штучно створеним як неприродним є принцип корпоративного, локального та неконтрольованого ви-

роблення ідейно-світоглядної та нормативно-регулятивної правової матерії принципового і непринципового формування структурно-системних елементів, компонентів і складових частин законодавчої (правової) свідомості (правової психології та ідеології, з доміантою останньої) за неприродних шляхів її трансформації. 12. Лінійним принципом становлення української правової свідомості та культури є принцип колегіального, суспільно репрезентативного та законодавчо-технічного і технологічного вироблення ідейно-світоглядної та нормативно-регулятивної правової матерії принципового формування структурно-системних елементів, компонентів і складових частин правової свідомості (правової психології та ідеології за рівно змістовної їх доміанти) за природних шляхів її трансформації. 13. Принцип узгодженої, технічно врегульованої та неконфліктної нормативно-регулятивної асиміляції україноцентричною складовою пропорцією неукраїноцентричних складових пропорцій української правової ідіоми за природного розвитку. 14. Принцип структурно неузгодженої, технічно неврегульованої та конфліктної асиміляції україноцентричною складовою пропорцією неукраїноцентричних складових пропорцій української правової ідіоми за неприродного розвитку. 15. Принцип доміанти лінійних форм спадкоємності в українській правовій свідомості. 16. Принцип доміанти нелінійних форм спадкоємності в українській правовій свідомості за природних шляхів трансформації української правової свідомості. 17. Принцип паралельного, одномірного становлення соціальної активності правової свідомості, законодавчої свідомості та правової культури і законодавчої культури, коли цикли їх функціонування або співпадають, або цикли соціальної активності законодавчої свідомості «на подих» (Ж. Дерріда) формуються раніше циклів соціальної активності правової свідомості та культури за природних шляхів трансформації правової свідомості. 18. Принцип непаралельного, різномірного становлення

соціальної активності правової свідомості, законодавчої свідомості та правової культури і законодавчої культури, коли цикли їх функціонування не співпадають, а навпаки, цикли соціальної активності правової свідомості набагато більше, «ніж на подих» збільшуються, а цикли соціальної активності правової свідомості неадекватно зменшуються або остання відсутня у зв'язку з кризовим становленням статичної правової системи за неприродного розвитку правової свідомості. 19. Принцип становлення української правової свідомості - це принцип збільшення самостійності законодавчої свідомості від кризового та низького до абсолютного за природної трансформації правової свідомості. 20. Принцип становлення української правової свідомості - це принцип збільшення самостійності правової свідомості від відносної до абсолютної за типово неприродної трансформації правової свідомості. 21. Принципом становлення української правової свідомості є також принцип лінійного формування функціонального ядра законодавчої свідомості (законодавча свідомість зменшує цикл соціальної активності з найвищого до низького та кризового, але самостійність збільшує), та правосвідомості (при чому правосвідомість збільшує цикл соціальної активності, але самостійність зменшує), за природного розвитку української правової свідомості. 22. Принципом становлення української правової свідомості є також принцип нелінійного формування функціонального ядра правової свідомості (правова свідомість підвищує цикл соціальної активності з кризового до найвищого, але самостійність зменшує), та законосвідомості водночас (а законосвідомість зменшує цикл та функціональну самостійність), куди входять правова свідомість, самосвідомість, самоправосвідомість, правова та законодавча культура за неприродного розвитку української правової свідомості. 23. Принцип природного формування формальної, ідеологічно, політично та у інший спосіб структурованої спадкоємності правової свідомості, культури та принцип фо-

рмування формальної спадкоємності правової свідомості та культури – це принцип становлення ядра української правової свідомості за природних шляхів її трансформації. 24. Принцип неприродного формування неформальної, ментально структурованої спадкоємності правової свідомості та культури та принцип формування неприродної неформальної спадкоємності правової свідомості та культури – це принцип становлення ядра української правової свідомості за неприродних шляхів її трансформації. 25. Принципи становлення правової свідомості можуть бути або керованими, або некерованими. 26. Керованими принципами становлення української правової свідомості та культури вважаємо такі принципи їх становлення, котрі формуються сучасною світовою, національною та регіональною правовою наукою на засадах загальнодемократичних міжнародно-правових законодавчих цінностей, положень, вимог і потреб, при чому домінують національні правові цінності. 27. Некерованими принципами становлення української правової свідомості та культури вважаємо такі принципи їх законодавчого становлення або некерованого зворотного розвитку, котрі формуються не сучасною світовою, національною та регіональною правовою наукою на не на засадах загальнодемократичних міжнародно-правових законодавчих цінностей, положень, вимог і потреб, а, як правило, або одноосібно (монарх), або колегіально (владна та правова еліта).

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрієнко Ю. М. Психологічні ідеї А. Елліса у контексті становлення та розвитку української правової свідомості / Ю. М. Дмитрієнко // Ключові аспекти наукової діяльності (Poland, 07–15 січня 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

2. Дмитрієнко Ю. М. Актуальні підходи до вивчення становлення та розвитку українсь-

кої правової свідомості та культури у історичному генезисі їх артефактів та архетипів / Ю. М. Дмитрієнко, І. В. Дмитрієнко // Актуальные научные разработки (Болгария, 15.01–07.02.2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

3. Дмитрієнко Ю. М. Актуальні підходи до вивчення процесів становлення та розвитку української правової свідомості та культури кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя (1996–2011 рр.) / Ю. М. Дмитрієнко // Актуальные научные разработки (Болгария, 15.01–07.02.2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

4. Дмитрієнко Ю. М. Про деякі типові властивості та закономірності становлення і розвитку правової свідомості та культури в контексті циклів її соціальної активності / Ю. М. Дмитрієнко, І. В. Дмитрієнко // Актуальные научные разработки (Болгария, 15.01–07.02.2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

5. Дмитрієнко Ю. М. Становлення і розвиток української правової свідомості, культури за прогресивними ідеями світових вчених З. Фрейда, Е. Берна, К. Роджерса, А. Волинець, О. Леонтєва, В. Біблера. Ч. 1–2 / Ю. М. Дмитрієнко // Современные научные достижения (Чехия, 27 янв.–5 фев. 2011 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

6. Дмитрієнко Ю. М. Актуальні підходи до вивчення процесів становлення та розвитку української правової свідомості та культури кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя (1996–2011 рр.) / Ю. М. Дмитрієнко // Стратегічні питання світової науки (Польща, 07–15 лютого 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

7. Дмитрієнко Ю. М. Ідейно-світоглядні та нормативно-правові умови, основи та пріоритети формування принципів становлення, розвитку української правової, законодавчої свідомості та культури. Ч. 1–5 / Ю. М. Дмитрієнко // Стратегічні питання світової науки (Польща, 07–15 лютого 2011 р.) [Електро-

ний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

8. Дмитрієнко Ю. М. Становлення та розвиток української правової свідомості та культури у історичному генезисі їх артефактів та архетипів / Ю. М. Дмитрієнко, І. В. Дмитрієнко // Стратегічні питання світової науки (Польща, 07–15 лютого 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

9. Дмитрієнко Ю. М. Новітні підходи до вивчення процесів становлення, розвитку української правової свідомості у аспекті різних типів правової діяльності (правової гри, правового навчання, правової праці) / Ю. М. Дмитрієнко // Стратегічні питання світової науки (Польща, 07–15 лютого 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

10. Дмитрієнко Ю. М. Актуальні новітні підходи до вивчення процесів становлення, розвитку української правової свідомості у аспекті її актуальної методології. Ч. 1–4 / Ю. М. Дмитрієнко // Перспективні наукові дослідження – 2011 (Болгарія, 17–25 лютого 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

11. Балл Г. О. Категорія культури і психологічна наука / Г. О. Балл // Наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України: в 4 т. Т. 1 / за ред. С. Д. Максименка. – К. : Главник, 2005. – Вип. 26. – С. 70–75.

12. Балл Г. А. К анализу идейных основ гуманистически ориентированного образования / Г. А. Балл, А. Г. Волинец // Гуманизация образования. – 2000. – № 1. – С. 22–51.

13. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2 т. Т. 2 / А. Н. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1983. – 320 с.

14. Леонтьев А. Н. Психология искусства и художественная литература / А. Н. Леонтьев // Литературная учеба. – 1981. – № 2. – С. 177–185.

15. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: в 2 т. - Т. 2 / А. Н. Леонтьев. – М. : Педагогика, 1983. – С. 81.

16. Маркова А. К. Пути исследования мотивации учебной деятельности школьников / А. К. Маркова // Вопросы психологии. – 1980. – № 5. – С. 47–59.

17. Балл Г. А. «Мотив»: уточнение понятия / Г. А. Балл // Психологический журнал. – 2004. – Т. 25. – № 4. – С. 56–65.

18. Дмитрієнко Ю. М. Про синергетику правосвідомості як домінуючу еволюційну функціональну закономірність (функціональний закон) посттоталітарних правових рефлексій / Ю. М. Дмитрієнко // Науковий вісник дипломатичної академії України. – 2003. – Вип. 8. «Зовнішня політика та дипломатія: витоки, традиції, новації». – С. 348–380.

19. Дмитрієнко Ю. М. Принципи становлення української правової свідомості / Ю. М. Дмитрієнко // Перспективні наукові дослідження – 2011 (Болгарія, 17–25 лютого 2011 р., Міжнародна науко-практ. інтернет-конф. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

20. Гребеньков Г. В. О методологических принципах познания права / Г. В. Гребеньков // Проблемы правознания та правоохоронної діяльності. – 2009. – № 4. – С. 3–11.

21. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.

22. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація, місце і роль у правовій системі України / А. М. Колодій // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. Т. I. – Х. : Право, 2008. – С. 689–704.

23. Барак А. Судейское усмотрение / А. Барак ; перевод с англ. – М. : Наука, 1999. – 268 с.

24. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) : учебник / Г. Ф. Шершеневич. – М. : СПАРК, 1995. – 556 с.

25. Цвік М. В. Фундаментальні проблеми теорії права / М. В. Цвік // Антологія української юридичної думки : у 10 т. Т. 10 / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – К., 2005. –

С. 49–63.

26. Право Европейского Союза: правовое регулирование торгового оборота : учеб. пособие / под ред. В. В. Безбаха, А. Я. Капустина, В. К. Пучинского. – М. : Зерцало, 1999. – 324 с.

27. Теория государства и права : учебник / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М. : Инфра–М, 2002. – 712 с.

28. Лавриненко О. В. Проблематика сучасної науки трудового права та центральне місце у неї вчення про галузеві принципи: філософсько-правовий аспект / О. В. Лавриненко // Перспективні наукові дослідження – 2011 (Болгарія, 17–25 лютого 2011 р., Міжнародна наук.-практ. інтернет-конф.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

Дмитрієнко І. В. Перспективи становлення та розвитку української правової свідомості, культури у контексті їх істотних артефактів, архетипів та актуальної метаметодології / І. В. Дмитрієнко, Ю. М. Дмитрієнко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 262–278 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11divtam.pdf>

Проаналізовані нові актуальні підходи у дослідженні перспектив становлення та розвитку української правової свідомості, культури у контексті їх істотних артефактів, архетипів та актуальної мета методології.

Дмитриенко И.В., Дмитриенко Ю.Н. Перспективы становления и развития украинского правового сознания, культуры в контексте их существенных артефактов, архетипов и актуальной метаметодологии

Выполнен анализ новых актуальных подходов в исследовании перспектив становления и развития украинского правового сознания, культуры в контексте их существенных артефактов, архетипов и актуальной метаметодологии.

Dmitrienko I.V., Dmitrienko Ju.N. Prospect of Formation and Development of the Ukrainian Legal Consciousness, Culture in a Context of Their Essential Artefacts, Archetypes and Actual Metamethodology

New actual approaches in research of prospects of formation and development of the Ukrainian legal consciousness, culture in a context of their essential artifacts, archetypes and actual metamethodology are analyzed.